

ОБУЧЕНИЕ ПО “ГРАМАТИКА” СПОРЕД КВИНТИЛИАН

Глория Бакърджиева

Какво трябва да бъде обучението по “граматика” според Квинтилиан?

Повечето изследователи на Квинтилиан отделят сериозно внимание на онзи раздел от Първа книга на *Institutio oratoria*, който се занимава с *recte loquendi regula* (правилата за говорене) и критериите за това. Някои от тях виждат непоследователност в неговото изложение и около това се разгръщат спорове, които продължават десетилетия.

През 1886 г. Нетлшип публикува статия върху откъса от 4 до 6-та глава на I книга. Той смята, че те са много лошо организирани. Казва, че различните части на този раздел не са логично свързани, затова в раздела се обособяват две части – 4,1 – 5, 54 и 5,55 – 6,27, които според него не са добре свързани и се отнасят до едно и също. Той свързва първата част с *Ars Grammatica* на Ремий Палемон, а за втората посочва възможна връзка с *De Dubio Sermone* на Плиний. Различният характер на произведенията води до несъответствие към основната тема на “Обучението на оратора”.

Нетлшип посочва, че във важни отношения Квинтилиан се отклонява от Варон, *De Lingua Latina* и е в съгласие с Валерий Проб, който вероятно е бил в съгласие с Плиний Стари / не може да се докаже /.

Ф. Х. Колсън се опитва да разбере главите от 4 до 6. Прави опит да покаже, че между тях има логическа връзка и да обясни каква е тя. Той обяснява, че глава 4 прави елементарен анализ на езика – 1. деление на думите на срички и букви; 2. различаване на разни типове думи или части на речта; 3. обсъждане на склонението и спрежението. Решителен проблем според него възниква в глава 5 и 6. Според Колсън те се занимават с *recte loquendi regula*. Първо, за да обясни правилото, Квинтилиан обсъжда грешките – те са две категории – варваризми – *in singulis verbis* (в единични думи) и солецизми – *in pluribus verbis* (в свързани думи). Разглежда варваризмите в 5, 5-3 и солецизмите в 5, 34-54. Според Колсън варваризмите и солецизмите са прости нарушения. Обикновено приложението на *regula recte loquendi* е в избора на думи, които са *dubia* (съмнителни). Останалата част от главите се занимава със съмнителните

случаи – от 5, 55 до края на главата – *in singulis verbis*, глава 6 – *in pluribus verbis*.

Първата част на анализа на Колсън съдържа всичко необходимо за правилното разбиране на главите. Последна част обаче, губи ориентация. Не става ясно защо Квинтилиан въвежда принципите *ratio*, *vetustas*, *auctoritas*, *consuetudo* като основания на *recte loquendi regula* в началото на 6-та глава, ако правилата за правилно говорене, засягащи отделни думи, се явяват в 5-та глава. Неяснотата се задълбочава особено, след като Колсън посочва, че тези правила се отнасят както към единични думи, така и към комбинации.

Жан Кузен в *Etudes sur Quintilien*(1936), (I, стр. 73) също се занимава с въпроса. Той не разбира трудностите на Нетлшип и Колсън. Според него подреждането на главите е съвсем естествено и смислено, защото в глава 5 Квинтилиан се занимава с отклонения от правиланата употреба, а в глава 6-та разглежда *les forces creatrices de la langue*. Според Фриц това е твърде възвишена идея за средното училище.

В глава 5, 1-54 Квинтилиан се занимава с конкретни грешки в говора: варваризми *in singulis verbis* и солецизми *in pluribus verbis*. Трудностите започват с 5, 55. Според Колсън Квинтилиан тук започва да обсъжда съмнителни случаи и тук идват *recte loquendi regula*. Но съмнителни случаи се обсъждат и в частта за солецизмите. I, 5, 35 – *amarae corticis, medio cortice*. Ако възможностите са две, коя е за предпочитане? В този момент Квинтилиан въвежда четири критерия – *ratio*(разум) – *analogia & etymologia*, *vetustas*(древност), *auctoritas*(авторство), *consuetudo*(обичай). Как чрез тях може да се реши кое е превилно и кое не е. Понеже тези критерии се отнасят и до *singula verba*, и до *plura verba*, те се разглеждат заедно. В 6-та глава научаваме, че, ако съществува съмнение относно рода на едно име, го сравняваме с име със същото окончание в определен род или със собственото му умалително.

Фриц разглежда последователно мненията на своите предшественици. Той смята, че отделните части на I книга са в логическа връзка, а повторенията се появяват заради многократното разглеждане на един и същи въпрос от различни гледни точки. Изтъква, че, за да се разбере кое Квинтилиан има предвид да се обсъжда в училище, трябва да се разгледа природата и историческото значение на четирите критерия от глава 6.

II. *ratio* – *analogia & etymologia*, *vetustas*, *auctoritas*, *consuetudo*

Нетлшип казва, че Варон според Диомед е говорил за четири принципа : *natura* –отговаря на *etymologia*, *analogia*, и *consuetudo* и *auctoritas*. Според него анализът на произведението на Харизий води до заключението, че Плиний споменава не само *consuetudo*, за което е цитиран, но и *ratio*, а също признава *veterum licentia* и *veterum dignitas* като обяснение на употребата. Оттук Нетлшип прави заключение, че квинтилиановото деление е производно от

Плиний. Нетлшип смята, че подразделянето на *ratio* на *etymologia* и *analogia* няма особен смисъл, а *vetustas*, не може да се приеме като отделен принцип, но частично принадлежи на *auctoritas* и *consuetudo*.

Шест години по-късно Узенер повдига същите възражения срещу делението на Квинтилиан, но търси друго обяснение за объркването на терминологията. Според него *etymologia* и *vetustas* са синоними и Квинтилиан, използвайки два списъка от принципи, намира ново значение на *vetustas*. Затова е отделил *vetustas* от *auctoritas*, където тя принадлежи според смисъла, който Квинтилиан влага.

Фриц цитира статията на Колсън *The Analogist and Anomalist Controversy* и неговото обяснение, че формулата била *natura, vetustas, analogia, consuetudo, auctoritas* и била по произход философска. Разглежда я хронологически – обяснява произхода на думите

по природа, промяната им от времето – *vetustas*, скланянето или спрягането по *analogia*, промяната от употребата – *consuetudo* и авторството – *auctoritas*. *Natura*, заменена с *etymologia, vetustas* става излишна и т.н.

Според Фриц всички споменати тълкувания намекват, че Квинтилиан не е разбирал материята, а е струпал несъвместими теории по механичен начин. Според него Колсън прави много основателна забележка, че, когато граматиките заемат стара научна терминология и я използват за проучване на нормите на правоговора, тя естествено подлежи на промени.

Фриц прави съпоставка с *Lingua Latina* на Варон и отбелязва, че това е научно съчинение. Когато се занимава с етимологията, Варон надълго обсъжда стоическата теория за произхода на езика. Според стоиците езикът е *φύσει* (по природа), думите имат естествена и пряка връзка с нещата, които обозначават. Варон посвещава три глави от *Lingua Latina* на стоическата теория на етимологията и три глави на спора между аналогисти и аномалисти.

Квинтилиан не се интересува въобще от философски и исторически противоречия.

Това е ясно от предложените от него няколко превода на етимология – *nota=σύμβολον* на Аристотел, *veriloquium, originatio*, но не казва, че първата дума принадлежи на теория, според която езикът е *θέσει* (по споразумение), а втората – на теория, според която езикът е *φύσει* (по природа) в стоически смисъл, третата няма отношение към такива противоречиви теории. Следователно Квинтилиан се интересува от *analogia* и *etymologia* като

критерии за правилна реч. Като се вземе това предвид, става ясно как ги свързва в *ratio* и противопоставя на *consuetudo* и *auctoritas*.

Consuetudo и *auctoritas* са критерии, вътрешно присъщи на езика, идентични с него, с езика, говорен от “доброто общество” и писан от автори, признати като образци за правилна реч и добър вкус.

Analogia и *etymologia* са твърде различни. Цезаровата *De Analogia* и описанието на Квинтилиан в 6-та глава, I книга показват, че те опитват да усъвършенстват латинския език, правейки го по-аналогичен, отколкото е – абстрактен и “рационален” принцип, който не е изразен съвършено в разговорния език.

Същото важи за защитниците на етимологията като критерий за правилна реч. Без съмнение, *meridies* е подкрепено от *consuetudo* и *auctoritas*, но *meridies* показва произхода на думата.

Защитниците на *analogia* и *etymologia* не са доволни от неограниченото приемане на

consuetudo на образованите хора, искат да “рационализират” езика и да го направят по-систематичен – оттук *analogia* и *etymologia* се равняват на *ratio*, което се явява като много смислен обобщен заместител на *analogia* и *etymologia*.

Това прави Квинтилиан за разлика от Варон и другите.

Vetustas се отнася до древната литература – по-грубата начална римска литература и нейния език.

Фриц подчертава, че латинската терминология е различна от гръцката. Гърците са консервативни в литературата. Епическите поети трябва да пишат с езика на Омир, трагиците с езика на трагедията. Ранната римска литература не е образец за всички времена. Този език за мнозина е остарял, но понякога дума от древен автор може да придаде блясък на речта, оцветяване, достойнство.

Римските граматичници не винаги следват сляпо гръцкия образец. Създават частично нова терминология, която съответства на тяхната тематика и проблематика.

Така аналогията и етимологията следва да се употребяват за изясняване рода на думата/1/ или смисъла й/2/, но не бива да се правят отклонения от установената употреба заради крайни научни заключения.

Основни критерии са *consuetudo* – действащата практика на образованото общество и *auctoritas* на признати автори.

Според Фриц Квинтилиан разглежда *analogia* и *etymologia* най-подробно, защото те имат ограничена роля. Много школи и учители се разпростират върху тях и ги приемат за най-определящи, а не е редно. Той се опитва да докаже, че разсъжденията за *analogia* и *etymologia* стават крайно несигурни, щом преминат първите стъпки. Също показва, че аналогията е формиращ принцип на *consuetudo*.

Квинтилиан върви в обратна посока в сравнение с Варон. Варон започва с произхода на езика и ролята на *analogia* в развитието и оформянето му. После обсъжда до колко *analogia* и *etymologia* могат да се използват като критерии за правилна реч. Квинтилиан започва с *analogia* и *etymologia* като критерии за правилно говорене. Стига до заключение, че, след като *analogia* е формиращ елемент на *consuetudo*, няма смисъл в следването ѝ отвъд и срещу *consuetudo*.

Квинтилиан е насочен предимно към учителя. Иска да го убеди да не отделя прекалено много внимание на *analogia* и *etymologia* като критерии за правилна реч.

Според Фриц Квинтилиан се стреми да отдели категорично задълженията на *grammaticus* от тези на *rhetor*. *Grammaticus* трябва да се занимава само с правилната реч – чисто и просто, а всички въпроси на стила са за ретора. Въпросът кога, къде и как една остаряла и архаична дума да се използва е въпрос на стил, следователно се отнася до учителя по реторика. Проблемът се разглежда отново в VIII книга- VIII, 3. 24.

Квинтилиан споменава въпроса за *vetustas* в I книга, защото не може да го пропусне, но той се разглежда по-подробно, когато е постигнато по-високо ниво.

В началото на 4-та глава Квинтилиан разделя граматиката на *recte loquendi scientia* и *poetarum enarratio*.

В глава 5 и 6 говори подробно за *recte loquendi scientia* (знанието за правилното говорене).

В глава 8 - разглежда *poetarum enarratio* (четенето на поети) или втората част на *grammatica*.

Фриц разглежда втората част на обучението по граматика по-лаконично, тъй като тук не отразява спор между изследователите. Неговото внимание е съсредоточено върху 5 и 6 глава, за които той доказва логическа последователност и свързаност. Така първият дял на *grammatica* или онова знание, което Квинтилиан нарича *methodice*, е защитен и доказан като убедително представен.

Библиография: Kurt Von Fritz Ancient Instruction in “Grammar” according to Quintilian,
American Journal of Philology, 1949